

IUS RESPONDENDI'YE İLİŞKİN BAZI GÖRÜŞLER

Yard. Doç. Dr. Seldağ (Güneş) Ceylan*

Ius respondendi veya *ius publice respondendi*, bazı hukukçulara tanınmış olan ve imparator adına cevap verme ayrıcalığını içeren bir yetkiydi. Bu hukukçular, kendilerine müracaat edenlere, imparatorun verdiği yetkiye dayanarak, onun adına cevap verme hakkına sahip oluyorlardı¹. İmparator *Augustus* döneminden itibaren bazı hukukçulara tanınan bu yetkiye ilişkin olarak çeşitli görüşler ileri sürülmektedir ve bu konu hakkında Roma hukukçuları arasında bir görüş birliğine varılamamıştır.

Ius respondendi, genel olarak hukukçuların görüş bildirme veya kendilerine yönelen hukuki sorulara cevap verme yetkileri için kullanılan bir terimdi. Roma klasik döneminde hukukçu, kendisini kamu işlerine adayın ancak aynı zamanda doktriner bir görevi de üstlenen kişi olarak tanımlanabilirdi. Bu kişiler kendi hukuki görüşleri olan *responsa* yetkisine sahip olmalarının yanında, bazı anlaşmaları hazırlarlar ve kamuyu aydınlatmak için çeşitli hukuk kitapları yazarlardı². Sadece hukukçular bu yetkiyle donatılmamıştı, aynı zamanda hukukçular dışındaki üst düzey yöneticilerin de *responsa* ve hukukçularinkine benzer

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Roma Hukuku Anabilim Dalı.

¹ Umur, Ziya: Roma Hukuku Lügatı, İstanbul 1983, "lügat", s. 104; Sohm, Rudolph: The Institutes (Translated by: James C. Ledlie), 3. Ed., Florida 1994, s. 92; Tamm, Ditlev: Roman Law, Denmark 1997, s. 17.

² Zwolve, W.J.: "In re Iulius Agrippa's Estate" Administration, Prosopography and Appointment Policies in the Roman Empire, Leiden 2000, s. 158; Hukuki metinler veya kitaplar, ün ya da maddi kazanç düşünülerek basılmamaktaydı. Hatta birçok hukukçunun kitapları öğrencilerinin maddi destekleriyle bastırılmaktaydı.

yetkilere sahip oldukları düşünölmektedir³. Bu yetkinin verildiği hukukçular aynı zamanda, hukuki danışman, öğretmen ve imparator vekili (*procurator*) olarak da görev yapmışlardı⁴.

Ius respondendi ye ilişkin olarak temelde iki görüş vardır. Bunlardan birincisine göre, *Augustus* kendi dönemindeki bazı hukukçuları, davalara bakan yargıçları da bağlayacak şekilde, hukuk yaratmak için görevlendirmişti⁵. Diğer görüşe göre ise, bazı hukukçular, *Augustus*'un kendi alanlarına müdahale etmesini reddetmişler ve böylece adaletin bağımsızlığını savunmuşlardı⁶.

*Ius respondendi*yle ilgili olan kaynaklar incelendiğinde, bunlar içinde de çelişkili durumların bulunduğu görölmektedir. *Augustus*'tan önce, bu tür görüş verme yetkisi imparatorlar tarafından verilmezdi ve bu yetki her hukukçuya da tanınmaktaydı. Çalışmalarıyla güven uyandırmış, görüşleri genel kabul görmüş, kendini hukuk bilimine adanmış kişilerin bu tür görüş vermesi mümkündü. Genellikle hukukçular, yargıçlara veya kendilerine danışmaya gelen kişilere doğrudan görüşlerini bildirirlerdi. Hukukun yetkisini artırmak amacıyla, kendi yetkisi altında bu tür görüşlerin verilebileceğini kabul ettiren kişinin ise, İmparator *Augustus* olduğu düşünölmektedir. Zaten, onun döneminden itibaren bu durum destek görmüş ve uygulanmıştı. *Ius respondendi*ye ilişkin en önemli kaynakların başında *Digesta*'da yer alan metinler gelmektedir. *Digesta*'da yer alan metinlere göre, *Massurius Sabinus*'un, imparator *Tiberius*'un verdiği yetki ile, görüşleri kabul gören (*publicae respondere*) ilk hukukçu olduğu düşünölmektedir. Ancak *Digesta*'da, *ius respondendi*'nin ilk olarak hangi imparator döneminde uygulamaya girdiğine ilişkin farklı ve birbiriyle çelişkili metinler bulunmaktadır.

“*Et ita Ateio Capitoni Massurius Sabinus successit, Labeoni Nerva, qui adhuc eas dissensiones auxerunt. Hic etiam Nerva Caesari familiarissimus fuit. Massurius Sabinus in equestri ordine*

³ De Blois, Lukas: “Roman Jurists and the Crisis of the Third Century A.D. in the Roman Empire”, Administration, Prosopography and Appointment Policies in the Roman Empire, Leiden 2000, s. 137.

⁴ Zwolve, s. 161.

⁵ Fögen, M. T.: Römische Rechtsgeschichten, Göttingen 2002, s. 200; Borkowski, Andrew: Roman Law, 2. Ed., London 2001, s. 44; Burdick, William: the Principles of Roman Law and their Relation to Modern Law, New York 2002, s. 120.

⁶ Bauman, Richard A.: Lawyers and Politics in the Early Roman Empire, München 1989, “Empire”, s. xxvii.

fuit et publice primus respondit: posteaque hoc coepit beneficium dari, a Tiberio Caesare hoc tamen illi concessum erat."⁷

"Massurius Sabinus, Ateius Capito'nun yerini devralmıştı ve Nerva, Labeo'nun; bu durum okullar arasındaki anlaşmazlıkları daha da artırmıştı. Nerva, Caesar ile çok yakındı. Massurius Sabinus, atlı (şövalye) sınıfındandı ve kamu adına görüş verme (*publice respondere*) yetkisi verilen ilk kişiydi. Bu imtiyaz bahşedildikten sonra, Tiberius Caesar tarafından, kendisine bırakıldı".

Pomponius'a ait olan ve *Digesta*'da bulunan bu metin tek başına incelendiğinde, Sabinus'un *ius respondendi* yetkisine sahip olan ilk hukukçu olduğu ve bu yetkinin kendisine Tiberius Caesar tarafından verildiği anlaşılmaktadır. Bu metinde, Sabinus'un atlı sınıfından (*in equestri ordine*) olduğu da özellikle belirtilmiştir. Atlı sınıfının özelliklerine bakacak olursak, bu sınıf mensuplarının toplumun zengin ve soylu kesiminden olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda bu sınıf, şövalye sınıfı olarak da adlandırılmaktadır⁸. O halde, Tiberius'un kamu adına görüş verme yetkisini, toplumun soylu üst tabakasına vermeyi düşündüğü söylenebilir. Fakat D. 1.2.2.50'de de belirtildiği gibi, Sabinus elli yaşından sonra bu yüksek sınıf içinde yer almasına rağmen, kendisi maddi açıdan zengin bir kişi olmamıştır. D.1.2.2.48'in devamına bakıldığında bu metinle aralarında bazı çelişkilerin bulunduğu da görülmektedir.

"*Et, ut obiter sciamus, ante tempora Augusti publice respondendi ius non a principibus dabatur, sed qui fiduciam studiorum suorum habebant, consulentibus respondebant: neque responsa utique signata dabant, sed plerumque iudicibus ipsi scribebant, aut testabantur qui illos consulebant. Primus divus Augustus, ut maior iuris auctoritas haberetur, constituit, ut ex auctoritate eius responderent: et ex illo tempore peti hoc pro beneficio coepit. Et ideo optimus princeps Hadrianus, cum ab eo viri praetorii peterent, ut sibi liceret respondere, rescripsit eis hoc non peti, sed praestari solere et ideo, si quis fiduciam sui haberet, delectari se populo ad respondendum se praepararet.*"⁹

"Augustus'un zamanından önce, kamuya görüş bildirme hakkı, imparator tarafından verilmemekteydi, ama uygulamada bu görüşler (*responsa*) kendi çalışmalarıyla güven uyandırmış kişiler tarafından verilirdi. Ayrıca bu kişiler görüşlerini her zaman kendi imzalarıyla değil, fakat genellikle, yargıçlar için yazarlardı

⁷ D. 1.2.2.48., Pomponius (*lib. singulari enchiridii*)

⁸ Umur, lügat, s. 65.

⁹ D. 1.2.2.49., Pomponius (*lib. singulari enchiridii*)

veya kendilerine danışmaya gelen kişilere doğrudan görüşlerini bildirirlerdi. Hukukun yetkisini artırmak amacıyla, Yüce Augustus, ilk olarak, görüşlerin kendi yetkisi altında verilebileceğini kabul ettirdi. Ve o zamandan itibaren bu bir ayrıcalık olarak görülmeye başlandı. Bunun sonucu olarak, İmparator *Hadrianus*, yüksek mevkide bulunan bir grubun kendisine gelerek, görüş verme işinin kendilerine bırakılmasını istemeleri üzerine şöyle cevap verdi ve dediki “geleneksel olarak bu yetki istenemez, ancak bir hak olarak verilebilir, bu yüzden eğer her hangi bir kişi kendi bilgisine güveniyorsa, bundan memnun olmalıdır ve insanlara görüş vermek (*responsa*) için kendisini hazırlamalıdır.”

D. 1.2.2.48.'in aksine yukarıdaki metinde (D. 1.2.2.49), bazı hukukçulara imparator adına cevap verme hakkının ilk olarak *Augustus* tarafından verildiği yer almaktadır. D.1.2.2.48'de *Pomponius*'a ait olan metinden ise, *Sabinus*'un *ius respondendi* yetkisine sahip olan ilk hukukçu olduğu ve bu yetkinin kendisine *Tiberius Caesar* tarafından verildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla burada metinler arasında bir uyumsuzluk söz konusudur. Bu metnin içinde *Augustus* ve *Hadrianus*'tan bahsedilmiştir. Bu metinden sonra gelen D.1.2.2.50'de ise, sanki D.1.2.2.48.'in devamı gibi, tekrar *Tiberius Caesar* ve *Sabinus*'tan bahsedilmiştir. Bu durumda, iki metnin ortasında kalan D. 1.2.2.49¹⁰ aslında metinler arasındaki bütünlüğü bozmuştur. Bu üç metin bir bütün olarak değerlendirildiğinde burada bir *interpolatio*'nun söz konusu olabileceği düşünülebilir.

“*Ergo Sabino concessum est a Tiberio Caesare, ut populo responderet: qui in equestri ordine iam grandis natu et fere annorum quinquaginta receptus est. Huic nec amplae facultates fuerunt, sed plurimum a suis auditoribus sustentatus est.*”¹¹

“Bu nedenle, *Tiberius Caesar* tarafından, insanlara görüş vermesi için bu yetki *Sabinus*'a verilmişti. *Sabinus* toplumun soylu kesiminden olan şövalye sınıfına geldiğinde olgunluk yıllarıydı ve elli yaşına gelmişti. Ancak büyük bir maddi geliri yoktu, genellikle öğrencileri tarafından desteklenen bir kişiydi.”

Digesta' da yer alan *Pomponius*' a ait bu üç metin birlikte incelendiğinde, metinler arasında bazı çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Öncelikle, *ius respondendi* yi ilk kabul eden *Tiberius* mudur yoksa, *Augustus* mudur? *Pomponius*'a ait metinde, *Tibe-*

¹⁰ Bretonne, Mario: *Tecniche e ideologie dei giuristi romani*, Napoli 1971, s. 25; Bretonne, *ius respondendi*'nin imparatorun *auctoritas principis* yetkine dayandığını ve bu yetki çerçevesinde hukukçuların görevlendirildiklerine değinmektedir.

¹¹ D. 1.2.2.50, *Pomponius (lib. singulari enchiridii)*

rius'un ilk ayrıcalığı *Sabinus*'a verdiğiinden bahsedilmektedir. O halde, *Augustus* ne yapmıştır? Metnin orijinalinden farklı olduğu ve *interpolatio* yoluyla bu konuda bilgisi olmayan hukukçular tarafından değiştirildiği düşünülmektedir. Bu konuya ilişkin birçok açıklama yapılmıştır ve *Augustus* ve *Tiberius*'un aslında farklı kişilere farklı yetkileri verdikleri savunulmuştur. Siber bu konuyu şu şekilde ele almıştır; *Augustus* tek bir *responsa* için yetkilendirmişken, *Tiberius* bir kamusal yetki (*beneficium*) vermişti¹². Guarino'ya göre ise, *Augustus*, sosyal bir ayrıcalık vermişken, *Tiberius* gerçek bir kamusal yetkinin devrini öngörmüştü¹³.

Bauman bu konuda diğer hukukçulardan biraz daha farklı görüşlere sahiptir. *Tiberius*'un imparatorluğu döneminde bazı yanlışlıklar yapılmıştı, bu yüzden *Tiberius*, *auctoritas* kavramından veya hukukçulara, cevap verme (*publice*) yetkisinin verilmesinden memnun değildi. Bundan dolayı, *Augustus*'un, *Sabinus*'a ilk olarak *ius respondendi*'nin değişikliğe uğramış yeni halini vermiş olabileceğini düşünen Bauman bu durumun M.S. 23-31 yılları arasında kabul edilmiş olabileceği görüşündedir¹⁴.

Karlowa da bu konuda kendi yorumunu yapmıştır. Buna göre, *Augustus*, *ius respondendi* yi sadece senatörlere vermişti, *Tiberius* ise, ilk olarak senator olmayan *Sabinus*' a bu ayrıcalığı tanımıştı¹⁵. Kunkel de aynı şekilde, *Augustus*'un hukukun gücünü korumak amacıyla bu ayrıcalıklı yetkiyi sadece senatörlere verdiğini kabul etmektedir¹⁶. Schulz, metnin farklı dönemlerde dört farklı şekilde değiştirildiğini savunmaktadır¹⁷. Kunkel ve Wieacker, her ikisi birlikte, metnin *interpolatio* yoluyla değiştirildiğini kabul etmektedirler ve üç metnin birlikte bir bütün olarak ele alınması gerektiği görüşündedirler¹⁸.

Gaius da *Institutiones* adlı eserinde *ius respondendi*'den şu şekilde bahsetmişti:

“*Responsa prudentium*¹⁹ sunt sententiae et opiniones eorum, quibus permissum est iura condere. quorum omnium si in unum

12 Siber, H.: “Der Ausgangspunkt des ‘ius respondendi’ ” ZRG, 61, 1941, s. 401.

13 Guarino, A.: “Il ius publicae respondendi”, RIDA, 1.2, 1949, s. 415

14 Bauman, Empire, s. 57, 63-67.

15 Karlowa, Otto: Römische Rechtsgeschichte I, Leipzig 1885, s. 661.

16 Kunkel, Wesen, s. 451-456.

17 Schulz, F.: History of Roman Legal Science, Oxford 1946, s. 115,116.

18 Kunkel, W.: Die Römischen Juristen: Herkunft und soziale Stellung, (reprint of 2. Ed. 1967), Köln 2001, s. 432-435; Wieacker, F.: “Augustus und die Juristen seiner Zeit”, TR 37, 1969, s. 340.

19 Bretone, s. 241; Burdick, s. 506; Umur, lügat, s. 99, 187; *prudentes* veya *iurisprudentes* terimi hukuk ilmine hakim olan kişiler ve hukuk bilginleri için

sententiae concurrunt, id, quod ita sentiunt, legis uicem optinet; si uero dissentiunt, iudici licet quam uelit sententiam sequi; idque rescripto diui Hadriani significatur."²⁰

"Hukukçuların cevapları (*responsa*), hukuk yaratmaya yetkili olanların görüşleri ve kararlarıdır. Eğer görüşleri uyuşursa, bunlar kanun gücünde kabul edilirler veya olur da görüş ayrılığına düşerlerse, yargıcın istediği görüşü uygulama hakkı vardır ve bu durum *Hadrianus*'un emirnamesinde (*rescriptum*) yer almıştır."

Gaius'un *responsa prudentium*'a ilişkin yukarıdaki metni *Pomponius*'un *ius respondendi*'ye ilişkin görüşünü teyid eder niteliktedir. *Gaius*, *responsa* vermeye yetkili bir grup insandan bahsetmektedir ve onların görüşünün kanun gücünde olduğunu kabul etmektedir. Eğer hukukçuların bir konudaki fikirleri aynı ise, o konu hakkında düşündükleri kanun gücü kazanırdı (*legis uicem obtinet*). Yani, aralarında fikir ayrılığı varsa, hakim kendi görüşü doğrultusunda karar verebilirdi. Bu durum, hukukçuların ortak görüşlerinin bir hukuk kuralı olarak uygulanabildiğini düşündürmektedir²¹.

Schwarz, *responsa prudentium*'un hukukçuların görüşleri anlamına geldiği ve bu nedenle, *responsa* terimini geniş anlamda kullanıldığı düşüncesindedir²². *Gaius*'un bu metniyle ilgili olarak Cancelli'nin yorumuna baktığımızda, Cancelli, *ius respondendi*'nin genel olarak hukuki faaliyetler için kullanıldığını savunmaktadır. Ona göre, *sententiae*²³ ve *opiniones*²⁴, *responsa*'nın değişik şekilleridir²⁵. *Gaius*'un bu metninde geçen "... quibus per-

kullanılmaktaydı. M.Ö. 30 yılından itibaren laik hukukçular, hukuka şekil vermek (*cavere*), ilgililerin sorularına cevap vermek (*respondere*), hukuku tefsir etmek (*interpretare*) suretiyle, klasik dönemde ise, teorik ve uygulamaya ilişkin yayınladıkları eserlerle hukukun gelişmesinde büyük katkılar sağlamışlardı. İlk İmparatorluk dönemi başlarında İmparator *Augustus*'un bazı hukukçulara, bir ayrıcalık olarak tanıdığı imparator adına cevap verme (*ius publice respondendi*) yetkisi sonucunda, hukukçuların cevapları hukuk kaynağı haline gelmeye başlamıştı.

20 Gai. 1. 7.; Moyle, J. B.: *The Institutes of Iustinian* (5. Ed.), Oxford 1955

21 Schwarz, s. 146; Sohm, s. 93.

22 Schwarz, Andreas: *Roma Hukuku Dersleri* (Çeviren: Türkan Rado), 2. B., İstanbul 1945, s. 147.

23 Umur, lügat, *sententiae*, hukuk kurallarını bir arada toplayan ve öğrencilerden ziyade uygulamacılara hitaben yazılan hukuk eserleriydi.

24 Umur, lügat, *opiniones*, hukukçuların fikirlerini soru cevap şeklinde açıklayan eserlere verilen genel isimdi.

25 Cancelli, Filippo: "Il presunto 'Ius Respondendi' Istituito da Augusto", *BIDR "Vittorio Scialoja"*, 3. Serie, V.: 29, Milano 1987, s. 546; Sirks, A.J.B.: "Making a Request to the Emperor: rescripts in the Roman Empire", *Administration, Prosopography and Appointment Policies in the*

missum est iura condere...” “...hukuk yaratmalarına izin verilmiş olan hukukçuların fikir ve görüşleri ...” ile, *ius respondendi*'nin bir ayrıcalık olarak bazı hukukçulara verildiği anlaşılmaktadır.

D. 1.2.2.49'da yer alan *Pomponius*'a ait metinle, *Hadrianus*, *ius respondendi* yetkisinin her hukukçuya tanınmadığını, ancak bu yetkinin, çalışmalarıyla göz dolduran hukukçulara imparator tarafından verilebileceğini belirtmişti. O halde, *ius respondendi* yetkisinin sadece imparatorun saptadığı belli kriterlere göre, bazı hukukçulara verildiği göz önüne alınırsa, bu hukukçuların seçiminde imparatora yakın isimlerin belirlenebileceği de düşünülmesi gereken konulardan biridir.

Schulz'a göre, klasik sonrası dönemdeki yazarlar, klasik hukuka ilişkin çalışmaları değerlendirirken, *ius respondendi*'yi hukuk yapma hakkı olarak tercüme etmişlerdi. Ayrıca, klasik sonrası dönemde, *Augustus* sisteminin *ius respondendi* yetkisine ilişkin belirgin bir anlayışı olmadığı gibi, hangi hukukçuların *ius respondendi* yetkisine sahip olduğu, hangilerinin olmadığı bilinmemektedir.

Iustinianus'un *Institutiones*'inde yer alan bir metinde²⁶, *ius respondendi* yetkisine sahip, ayrıcalıklı hukukçuların *iuris consultis* olarak adlandırıldıkları görülmektedir. *Iuris consultis*²⁷, hem hukuk bilimini hem de uygulamayı iyi bilen, hukuki görüşlerinden yararlanan kişiler için kullanılan genel bir terimdi. *Ius respondendi* yetkisinin belli hukukçulara verildiği düşünülmeyle birlikte *iuris consultis* kabul edilen kişilerin her zaman bu yetkiye sahip olup olmadıkları tartışmalıdır. Buna ilişkin olarak, *Iustinianus*'un *Institutiones* adlı eserinde yer alan metne göre:

“*Responsa prudentium sunt sententiae et opiniones eorum, quibus permissum erat iura condere. nam antiquitus institutum erat ut essent qui iura publice interpretarentur, quibus a Caesare ius respondendi datum est, qui iurisconsulti appellabantur. quo-*

Roman Empire, Leiden 2000, s. 128; Sirks, imparator beyanlarının da *ius respondi* ile benzerlikler taşıdığını, ama onların her zaman bağlayıcı olduğunu savunmaktadır. Hatta, imparatorun bir uyuşmazlık halinde hukuku yorumlaması veya konu hakkında görüşünü bildirmesi, *pontifex maximus* (Yüce rahip) tarafından *responsum* kabul edilmektedir. Zaten *edictum*'ların hukuken bağlayıcı oldukları bilinmektedir.

26 Ins. Iust. 1.2.8

27 “*Iuris consultis*” terimi bazı metinlerde *iuris consultus* olarak da geçmektedir. Her iki terim de aynı anlamda kullanılmaktadır. D. 20.2.9, *Paulus (lib. singulari de officio praefecti vigiliae)* ; Schulz, s. 114.

rum omnium sententiae et opiniones eam auctoritatem tenebant ut iudici recedere a responso eorum non liceret, ut est constitutum."²⁸

"Hukuk bilginlerinin cevapları (*responsum*), hukuk yaratmak müsaadesini almış olanların fikir ve noktai nazarlarından ibarettir. Zira eskiden konulmuş olduğuna göre, imparator tarafından cevap verme hakkı (*ius respondendi*)'nin tanınmış olduğu ve *iurisconsultes* (hukuk müşavirleri) ismi verilmekte olan kişiler, hukuku, amme namına tefsir edebileceklerdi. Bunların ittifak halinde olan fikir ve noktai nazarlarındaki kuvvet öyle idi ki, emirname ile de tesbit edilmiş olduğu üzere, hakimler onların cevaplarından ayrılamazlardı."²⁹

O halde *iuris consultis* sayılan kişilerin, *ius respondendi* yetkisine sahip oldukları düşünülebilir mi? *Iustinianus*'un yukarıdaki metni incelendiğinde, *ius respondendi*'nin hukuk müşavirleri (*iurisconsultes*) için tanınmış bir yetki olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak, Schulz, *iuris consultus* ile *ius respondendi* arasında bir bağ olmadığını düşünmektedir. Ona göre *iuris consultus* cevap veren, görüş bildiren hukukçu anlamında kullanılmaktadır, özel bir sıfat olarak ele alınmamalıdır³⁰.

Magdelain ise, klasik sonrası dönemdeki kullanıma göre, *iuris consultus*'un genel olarak klasik dönem hukukçuları için kullanıldığını düşünmektedir. Ayrıca, *Capito*, *Nerva*, *Cassius*, *Longinus*, *Celsus*, *Julianus*, *Neratius*, *Pactumeius Clemens*, *Maecianus*, *Scaevola*, *Ulpianus* ve *Modestunus*'un *ius respondendi* yetkisine sahip olduğunu savunmaktadır. *Digesta*'da da yer aldığı gibi, bu hukukçuların sahip oldukları mesleki yetkileri, siyasi durumları ve statüleri onların ayrıcalıklı olduklarını göstermektedir³¹.

Scaevola'nın *Responsa* adlı eserinde, kendisine danışmaya gelenler için verdiği birçok görüş yer almaktadır. Bunlardan bir kısmı *Digesta*'da da bulunmaktadır. Bu metinlerin içinde dikkat edilmesi gereken nokta, her bir metin içinde uyuşmazlığa ilişkin açıklamalar yapıldıktan sonra, *Scaevola*'nın kendi görüşünü olabilir veya olamaz şeklinde bildirmesidir³². Burada *Scaevola*'nın

²⁸ Ins. Iust. 1.2.8; Translation by Moyle, J. B.: The Institutes of Iustinian (5. Ed.), Oxford 1955; *ius respondendi* için tek doğrudan delildir; Magdelain, : "Ius respondendi", Revue historique de droit français et étranger, V.: 29 1950, s. 4.

²⁹ Iustinianus: Institutiones (Çeviren: Ziya Umur), İstanbul 1968, s. 21.

³⁰ Schulz, s. 114.

³¹ Magdelain, s. 18.

³² Zwolve, s. 157; D. 15. 1. 58., *Scaevola* (*lib. quinto digestorum*) : "... respondit non competere" "... cevabım dava açılmaz"; D. 20. 5. 11., *Scaevola* (*lib. primo responsorum*): "... respondi posse.", "... satabilecekleri şeklinde

verdiği görüşün *ius respondendi* yetkisine dayanıp dayanmadığı tam olarak belli değildir. Sadece tarafları bilgilendirmek için görüş bildirmiş olması da mümkün görülmektedir. İlk defa *Sabinus* görüşünü (*publice*)³³ bildirdiği zaman, *Hadrianus*, *ius respondendi* yetkisi için başvuru yapılamayacağını, bu yetkinin kazanılabileceğini dile getirmişti. *Gaius*, hukukçuların ortak kararlarının (*responsa*), onların hukuk yaratma (*iura condere*) konusundaki görüşleri olduğunu söylemekteydi.

Iustinianus'un *Institutiones*'inde geçen kısa metinde, imparatorun, resmi görüş vermekle görevlendirdiği kişilere *iuris consulti* dendiği ve bu görüşlerin yargıçlar için de bağlayıcı olduğu yer almaktadır³⁴. *Wieacker*, *Pomponius*'un ve *Gaius*'un eserleri dışında *ius respondendi* ile *iuris consultus* arasında bir bağ kurulamayacağını ve bu iki kavram arasındaki bağın klasik sonrası dönemdeki hukukçular tarafından oluşturulduğunu savunmaktadır³⁵.

Augustus, kendi adına hukuki görüş verme (*responsa*) yetkisine sahip hukukçuları bizzat kendisi belirlemekteydi. *Ius respondendi* eğer, imparator tarafından bazı hukukçulara verilmiş bir ayrıcalıksa, o dönemdeki diğer kaynaklarda da buna ilişkin görüşlerin olması gerektiği düşünülebilir.

“... *Nerva iuris consultus*, ...”³⁶

“... hukukçu (*iuris consultus*) *Nerva*, ...”

Digesta'da yer alan yukarıdaki metinde, hukukçu *Nerva* için *iuris consultus* terimi kullanılırken, yine *Digesta*'da bulunan *Paulus*'a ait diğer bir metinde *Emilius Papinianus* için *praetor* sıfatı kullanılmış arkasından ise, *iuris consulti* denmiştir. O halde, *ius respondendi* yetkisine sahip olan hukukçular için, *iuris consulti* teriminin kullanıldığı düşünülürse, *ius respondendi*

cevap veriyorum”; D. 32.93.5., *Scaevola* (*lib. tertio responsorum*): “... *respondit deberi*”, “... cevabım, olmalıdır”.

33 D. 3.1.1, *Ulpianus* (*lib. sexto ad edictum*) : “...*qua aetate aut Paulo maiore fertur Nerva filius et publice de iure responsitasse*.” D. 3.1.1, *Ulpianus* (*lib. sexto ad edictum*) : “...*Nerva*, oğul, kendi döneminde hukuka ilişkin sorulara karşı kamuya görüş bildiriyordu.”

Ulpianus'a ait bu metinde geçen, “*publice de iure responsitasse*” ile kamuya görüş verilmesinden bahsediliyor, ancak burada geçen kamu, teriminin özellikle bir idare anlamında mı yoksa, halk anlamında mı kullanıldığı belli değildir. *Cancelli*, s. 554.

34 *Ius. Inst.* 1,2,8

35 *Wieacker*, F.: “*Respondere ex auctaritate principis*”, *Satura Roberto Feenstra oblate*, Fribourg 1985, s. 81-83; *Honorè*, Tony, *Menner*, Josef: *Concordance to the Digest Jurists*, Oxford 1980; *Bauman*, s. 297.

36 D. 20.2.9, *Paulus* (*lib. singulari de officio praefecti vigiliae*)

ile *iuris consulti* arasında sıkı bir ilişki olduğu kanıtlanmış olacaktır.

“*Lecta est in auditorio Aemilii Papiniani praefecti praetorio iuris consulti cautiohuiusmodi*”³⁷

“Burada, *Emilius Papinianus, praefecti praetor*³⁸ ve hukukçunun (*iuris consulti*) mahkemesinde okundu.....”

Epigrafik eserler incelendiğinde, özellikle *Corpus Inscriptio-num Latinarum* (CIL) içinde birçok yerde, *iuris consultus; iuris consultor, ius consultum, iuris consulto, iuris consultis* terimlerinin kullanıldığı görülmektedir³⁹. Bunlardan bazıları metin başlığı olarak kullanılırken, bazıları da metinler arasında geçmektedir⁴⁰. *Iuris consultus*, hukukçular için kullanılan genel bir terim niteliğindedir, bunun yanında, *iuris magister, iuris peritus, iuris prudens, iuris studiosus* gibi terimler de hukukçular için kullanılmaktaydı⁴¹.

Ius respondendi kavramı, 17. ve 18. yüzyıllarda, dönemin hukukçuları tarafından incelenirken, *ius respondendi*'nin kaynağı olarak imparator gösteriliyordu. Hukukçuların, kendilerine verilen yetkiler için imparatora şükran duydukları savunuluyordu, çünkü hukukçular, imparatorun hizmetinde olan kişiler olarak nitelendiriliyordu. *Augustus* kendi lehine olduğundan, kendi otoritesini kuvvetlendirmek için hukukçulara *ius respondendi* yetkisini vermişti. *Ius respondendi* ile imparator, hukukun üstünde fakat kendi yetkileri altında bir sistem oluşturuyordu⁴².

Ius respondendi yetkisine sahip kişiler kendi hukuki görüşlerini açıklamalarının yanında, bazı anlaşmaları hazırlamak, kamuyu aydınlatmak için uygulamaya ilişkin çeşitli hukuk kitapları yazmak gibi, diğer hukuki faaliyetler içinde de bulunur-

³⁷ D. 12.1.40 *Paulus, (lib. tertio quaestionum)*

³⁸ Umur, lügat, s. 166; *praefecti praetor, Principatus* devrinin başlarında, İtalya ve Roma'da bulunan imparator muhafız kıt'ası mahiyetindeki ordunun başında, mülki ve askeri idareye hakim, imparatorun hakiki vekili mahiyetinde büyük bir memurdu. Eyalet valilerinin gördükleri davaları, imparator namına istinaf yoluyla görür; bazı önemli davaları yine imparator namına, bizzat karara bağlardı.

³⁹ CIL, VI, 1422; CIL, VI, 1534; CIL, VI, 10525; CIL, VIII, 10490; CIL, VIII, 11045, CIL, VI, 33865; Ayrıca *Digesta* içinde, *iuris auctores* teriminin de kullanıldığı bazı metinler bulunmaktadır. D. 37,14, 17 pr., *Ulpianus (lib. Undecimo ad legem Iuliam et Papiam)*; D. 44.4.4.14, *Ulpianus (lib. Septuagensimo sexto ad edictum)*; C. 7. 18. 1. 1; C. 7.7.1 pr; C. 7.7.1.1b.

⁴⁰ CIL, X, 4919; CIL, VI, 10525; CIL, VI, 12133.

⁴¹ Di Marzo, Salvatore : Roma Hukuku, İstanbul 1954, s. 11.

⁴² Whitman, J. Q.: The Legacy of Roman Law in the German Romantic Era, Princeton 1990, s. 58-65.

lardı⁴³. Gibbon'ın "Decline and Fall of the Roman Empire" (Roma İmparatorluğu'nun Düşüşü ve Çöküşü) adlı eseri incelendiğinde, imparatorların *ius respondendi*'ye, hukuki yetkilerini kullanarak, *ius civile*'yi kontrol altında tutmak için başvurdukları görülmektedir⁴⁴. Fögen özellikle, *Digesta*'da hiçbir hukukçunun imparatorun bu yetkisinden bahsetmediğine işaret etmektedir⁴⁵. Gustave Hugo, "Lehrbuch der Geschichte des Römischen Rechts" (Roma Hukuku Tarihi) adlı eserinde, *responsa*'nın hukukun kaynaklarından biri olarak kabul edilmesiyle birlikte, *ius respondendi*'nin hukukun çehresini değiştirdiğini düşünmektedir⁴⁶.

Sonuç olarak, *ius respondendi*'nin bazı hukukçulara verilmiş bir ayrıcalık olarak görüldüğünü ve *ius respondendi*'nin ortaya çıkmasıyla birlikte, *principatus* döneminde hukuk alanında köklü değişikliklerin yapıldığını söylemek mümkündür. Augustus'un, hukukçulara *responsa* verme yetkisini kendi tekeline aldığı ve yaşadığı dönem içinde, kendi yetkisini kabul etmeyen hukukçuların *ius respondendi* yetkisini alarak, bağımsızlıklarını kısıtlamaya çalıştığı ve bu yüzden de aslında bu yetkiyi hukukçuları kontrol altında tutmak amacıyla verdiği de düşünülebilir⁴⁷. Çeşitli dönemlerde, hukukçular arasında, *ius respondendi*'ye ilişkin farklı görüşler bulunmakla birlikte, tüm bu görüşler *ius respondendi*'nin siyasi nedenlerle ortaya çıktığı yönünde birleşmektedir.

⁴³ Zwolve, s. 158; Hukuki metinler veya kitaplar, ün ya da maddi kazanç düşünülerek basılmamaktaydı. Hatta birçok hukukçunun kitapları öğrencilerinin desteği ile yayınlanmaktaydı.

⁴⁴ Gibbon, Edward: Decline and Fall of the Roman Empire IV, London 1977, s. 393.

⁴⁵ Fögen, s. 205-206.

⁴⁶ Hugo, Gustave: Lehrbuch der Geschichte des Römischen Rechts, Berlin 1806, s. 337-339.

⁴⁷ Mommsen, T.: Römische Staatsrecht II, Basel 1952, s. 912.